

тривожність і підозрілість. На зміну самовпевненості приходять невпевненість у собі. Тому, хто звик в сім'ї до протилежного – до любові та обожнювання – неприйняття непереносиме. Духовна серцевина справжньої материнської і батьківської любові у тому, щоб син, донька, відчувши повагу до самих себе, переживали прагнення бути хорошими людьми, пишалися собою, своїми вчинками, берегли свою честь, гідність.

Дитину, правильно виховану з самого раннього віку, перевиховувати не доводиться. Перевиховання – завжди покарання, котре безболісно не проходить. Всяке придушення волевиявлення породжує невротичні риси характеру.

УДК 376

Засенко В.В., Таранченко О.М.

РОЗВИТОК СУРДОПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ

Спеціально організоване навчання і виховання дітей з порушеннями слуху в Україні має давню історію. Воно виникло вигляді примітивних філантропічно-опікунських установ, в яких знаходили собі притулок глухі. Заклади для глухих упродовж тривалого часу були приватною справою благодійницьких товариств. Нерідко цим займалася церква.

У XVII–XVIII ст. в Україні розширюється громадська опіка глухонімих.

Спеціальні училища почали створюватися у першій половині XIX ст. за приватною ініціативою та на випадкові кошти. Проте система спеціальних закладів розвивалася досить повільно. За даними відомого вченого-дослідника М.Д.Ярмаченка на початок XX ст. в Україні було охоплено навчанням близько 1% глухонімих, загальна кількість яких сягала 50 тисяч.

З виникненням спеціального навчання глухих дітей в Україні зароджується і сурдопедагогічна теорія. Українськими сурдопедагогами обґрунтовано низку цінних ідей і теоретичних положень. Перш за все – це оптимістичні погляди на можливість розвитку глухих, раціональне визначення мети навчання і виховання, обґрунтування необхідності введення загального навчання глухих та організованого навчання цих дітей з раннього віку, класифікація дітей з вадами слуху, проведення профілактичної роботи щодо подолання глухоти та ін. (А.Бахметьев, М.Варда, В.Ветухов, П.Головков, О.Комир, А.Ленц, М.Лаговський, О.Мальцев, Н.Патканова, М.Яворський та ін.).

Українські сурдопедагоги здійснювали пошуки методів та способів навчання глухих, формуючи своєрідну педагогічну систему. Але за тогочасних умов прогресивні ідеї та погляди вітчизняних сурдопедагогів у більшості випадків залишалися не реалізовані. І хоч з ініціативи прогресивних діячів виникли навчальні заклади, більшість глухонімих залишалася без освіти і була тягарем для своїх батьків та суспільства.

Практичні працівники, які вболівали за долю глухих дітей, не могли миритися з таким станом. Так, у 1895 та 1903 рр. у тогочасній Росії відбулися з'їзди діячів з технічної та професійної освіти, де працювали секції з питань навчання глухонімих дітей. У роботі першого з'їзду українські сурдопедагоги участі не брали. На другому з цікавими доповідями виступили В.Ветухов (Харків), який пропонував ввести в училищах музичні заняття, як засіб розвитку слуху глухонімих учнів, та Н.Патканова (Київ), доповідь якої містила конкретні пропозиції щодо докорінної реорганізації всієї системи навчання глухих. Зокрема, пропонувалося забезпечити чітку систему роботи з нечуючим від раннього (дошкільного) віку до навчання у гімназіях і навіть у вищих школах. Секція прийняла рішення розпочинати навчання глухонімих дітей з 3-4 річного віку та відкрити більшу кількість дитячих садків для таких дітей.

У 1910 р. відбувся Всеросійський з'їзд сурдопедагогів, основним питанням якого було загальне навчання глухих дітей. У роботі з'їзду взяли участь такі українські сурдопедагоги як П.Гладуш, О.Мальцев, І.Соколянський (Олександрівськ), Н.Патканова (Київ), у виступах яких порушувалися питання після шкільної долі глухих, навчання їх рідної мови та ін.

Отже позитивним було те, що вже на початку ХХ ст. В Україні сформувалася сурдопедагогічна громадськість, яка не лише здійснювала навчання і виховання глухонімих дітей у поодиноких закладах, а й, базуючись на принципах необмежених можливостей їхнього розвитку, виступала з прогресивними ідеями щодо необхідності спеціально організованого їх навчання.

Слід зазначити, що в подальші роки проводилася значна робота щодо охоплення навчанням усіх дітей, котрі мають ті чи інші відхилення в розвитку. Основна увага при цьому зверталася не на дефект як такий, а на можливість підвищення соціальної вартості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, підготовки та пристосування їх до життя у суспільстві. Постає питання про створення ефективної системи навчально-виховної роботи і з дітьми, які мають порушення слуху, та розвиток нової наукової галузі в системі педагогічних наук.

Урядом України та НКО були прийняті важливі постанови і накази щодо розширення мережі спеціальних закладів, повного охоплення дітей з вадами у фізичному та розумовому розвитку, удосконалення навчально-виховної роботи з ними. Україна одна з перших колишніх республік здійснила загальне обов'язкове навчання глухих дітей.

Визначною подією була організація І.Соколянським у 1923 р. у м. Харкові „Відділу сліпоглухонімих при педагогічній лабораторії дослідної станції Управління соцвиху”, що став відомим у багатьох країнах світу.

Водночас з розвитком практики навчання дітей з порушеннями слуху відбувався і процес формування сурдопедагогічної теорії. Цьому сприяла низка організаційних заходів, як то: створення лікарсько-педагогічних кабінетів, які займалися обстеженням дітей, вивченням особливостей та можливостей їхнього розвитку; проведення з’їздів, конференцій, нарад, семінарів тощо.

У 1930 р. було створено Науково-дослідний інститут дефектології УРСР. Досить успішно розвивалася сурдопедагогічна теорія і практика в Україні, починаючи з 50-х років. Саме в цей час створилися наукові колективи у науково-дослідних інститутах педагогіки і психології МО України та на дефектологічному факультеті КДПІ імені О.М.Горького.

Науково-дослідна робота проводилася у різних напрямках. Особливо результативно досліджувалися питання формування у глухих учнів молодших класів писемної мови (А.Гольдберг, М.Ярмаченко). Привернуло увагу вітчизняних вчених також питання формування та розвитку усної мови та методика проведення слухової роботи (Р.Краєвський, Г.Александрова). Упродовж багатьох років досить широко досліджувалися шляхи активізації навчального процесу у спеціальних школах на уроках математики (П.Гуслистый, Е.Гроза), рідної мови та літератури (К.Бойко, Л.Лебедева, Е.Гроза), природознавства (Н.Засенко), географії (Л.Ступникова), історії (Г.Коберник), предметно-практичного навчання (І.Двигун) та ін.

У зв’язку з реалізацією диференційованого навчання дітей з порушеннями слуху виникла потреба у дослідженні низки питань стосовно розвитку глухих та слабочуючих. Досліджуються різноманітні аспекти досить складної та важливої проблеми виховання нечуючих дітей (Г.Коберник, І.Лобурець). Приділяється значна увага і питанням навчання дорослих глухих (К.Луцько). Здійснюються різні аспекти соціологічних досліджень стосовно формування життєвих планів учнів з вадами слуху, свідомого вибору професій та соціально-трудової адаптації нечуючих (В.Засенко). Предметом спеціальних досліджень є питання історії розвитку сурдопедагогічної теорії і практики в Україні (М.Ярмаченко).

Значно посилилася увага українських сурдопедагогів до проблеми дошкільного виховання дітей з вадами слуху. В останні роки проведені фундаментальні дослідження у цій галузі (Л.Фомічова, М.Шеремет).

Особливу увагу в Україні приділено диференційованому навчанню дітей з вадами слуху і, зокрема, типових категорій (глухих і слабочуючих). За останні десятиріччя значною мірою зросла кількість спеціальних навчальних закладів для слабочуючих дітей. На сьогодні існує розгорнута мережа спеціальних закладів для дітей з порушеннями слуху шкільного віку.

Українськими дефектологами здійснювалося поглиблене вивчення глухих і слабочуючих дітей, котрі мають складні вади, і, зокрема, інтелекту (Л.Лебедева, Н.Стадненко, Л.Ступникова, Т.Ульянова та ін.), що дало змогу визначати можливості і особливості їхнього розвитку, процесу та змісту їх навчання у допоміжних класах.

Вітчизняна сурдопедагогіка розвивалася у тісному взаємозв'язку з російською, що формувалася за участі наукових співробітників єдиного на той час центру – Науково-дослідного інституту дефектології АПН СРСР (Р.Боскіс, О.Гозова, О.Дячков, С.Зиков, А.Зикеєв, К.Коровін, Н.Морозова, Ф.Рау, Т.Розанова, Н.Слезіна, Ж.Шиф та ін.).

Українські сурдопедагоги систематично брали участь у роботі Всесоюзних наукових сесій, педагогічних читань, науково-практичних конференцій та нарад, а також проводили з власної ініціативи багато важливих заходів в Україні з метою подальшого розвитку сурдопедагогічної теорії і практики. Конкретним проявом певних здобутків української дефектології і сурдопедагогіки, зокрема, стало видання (починаючи з 1965 р.) міжвідомчого науково-методичного збірника „Питання дефектології”, в якому висвітлювалися результати наукових досліджень, а також передовий досвід навчання і виховання дітей з порушеннями фізичного і розумового розвитку.

Значна увага в Україні приділяється підготовці сурдопедагогічних кадрів. Вона в основному здійснюється в Інституті корекційної педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Інституті спеціальної педагогіки і реабілітації Кам'янець-Подільського педагогічного університету, дефектологічному факультету Слов'янського державного педагогічного інституту. Випускники цих закладів працюють практично в усіх спеціальних школах України. Значна кількість з них очолила педагогічні колективи, стала науковцями й успішно розв'язує складні завдання, що стоять на сучасному етапі. Чимало випускників здобули наукові ступені кандидата та доктора педагогічних (психологічних) наук.

Нині українські сурдопедагоги працюють над розв'язанням проблеми удосконалення системи освіти для осіб з порушеннями слуху (починаючи з дошкільного віку і закінчуючи дорослими нечуючим), структури спеціальної школи, змісту навчання глухих і слабочуючих учнів, методів навчально-виховної роботи у різних типах навчально-виховних закладів, навчання дітей зі складними вадами, виховання учнів та їх соціалізації, підготовки випускників шкіл до соціально-трудової адаптації.

Теоретичні ідеї вітчизняних вчених реалізуються у сурдопедагогічній практиці та знаходять своє відображення у дисертаційних працях, монографіях, методичних рекомендаціях, підручниках для спеціальних шкіл тощо. Широко висвітлюються результати наукових досліджень та педагогічний досвід роботи з

глухими та слабочуючими дітьми в Україні на сторінках журналу „Дефектологія”, заснованого у 1995 р.

Аналіз сурдопедагогічної теорії і практики дає підставу зробити такі узагальнюючі висновки:

1. Практика навчання і виховання осіб з порушеннями слуху та формування сурдопедагогічної теорії в Україні розвиваються, починаючи з першої половини XIX ст.

2. Українські вчені зробили вагомий внесок у розвиток сурдопедагогічної теорії. Спираючись на наявні теоретичні відомості, вони досліджують нові аспекти актуальних проблем навчання, виховання, розвитку та громадсько-суспільної діяльності осіб з порушеннями слуху.

3. Характерним для українських сурдопедагогів є прагнення до самобутнього вирішення важливих проблем сурдопедагогічної теорії і практики.

4. Українськими вченими закладено основи для формування самостійної наукової галузі в системі дефектологічних наук – вітчизняної сурдопедагогіки, яка успішно розвивається.

5. Життя висуває низку нових проблем, для вирішення яких потрібна цілеспрямована спільна діяльність усіх сурдопедагогічних кадрів нашої країни. Це, зокрема, такі:

- удосконалення системи освіти, структури навчально-виховних закладів для осіб з порушеннями слуху у світлі Закону про освіту в Україні та Закону про загальну середню освіту;

- теоретичне обґрунтування та організація диференційованого навчання окремих категорій серед глухих і слабочуючих учнів залежно від їхніх індивідуальних можливостей, нахилів та здібностей;

- розробка змісту освіти для основних ланок у системі спеціальної освіти осіб з вадами слуху на основі підготовленого Державного стандарту спеціальної освіти;

- вивчення особливостей процесу навчання нечуючих у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах і їхня соціально-трудова адаптація;

- розробка проблеми теорії навчання глухих і слабочуючих, що мають складні вади (зору, інтелекту, опорно-рухового апарату та затримку психічного розвитку);

- теоретичне обґрунтування змісту та особливостей виховання осіб з вадами слуху у світлі Державної національної програми „Освіта” (Україна XXI ст.);

- розв’язання проблеми білінгвізму у процесі навчання осіб з порушеннями слуху та інтегрованого навчання глухих і слабочуючих;

- вивчення та узагальнення теоретичної та наукової спадщини українських сурдопедагогів.

Література

1. **Ярмаченко М.Д.** Виховання і навчання глухих дітей в Українській РСР: Посіб. Для студ. Дефект. Ф-тів пед. ін-тів та працівників шк. глухих. – К., 1968. 2. **Ярмаченко М.Д.** Історія сурдопедагогіки. – К., 1975.

УДК 376.42

Капустін А.І., Коломійцева О.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ШКОЛЯРІВ

Однією з центральних задач, що стоїть перед спеціальною психологією, є вивчення розумової діяльності аномальних дітей. Особлива значимість дослідження розумових процесів обумовлена практично-педагогічними обставинами, недостатній рівень їх сформованості нерідко виступає головною причиною труднощів, що зазнають діти в процесі навчання.

Метою цієї публікації є пошук шляхів подолання цих труднощів в процесі цілеспрямованої корекційної роботи, коли зміст і методи навчання будуть враховувати особливості протікання в дітей розумових процесів.

Рівень розвитку мислення в значній мірі визначає успішність оволодіння знаннями й уміннями.

Серед різних видів і форм розумової діяльності особливе місце займає логічне мислення. Завдяки логічному мисленню забезпечується такий зв'язок думок між собою, що дає можливість за допомогою міркувань приходити до правильних висновків і робить думки, що виражені в мовній формі, обґрунтованими, зрозумілими і переконливими для інших людей. **Завданням** цієї роботи є намагання розробки системи навчальних вправ, спрямованих на розвиток такої важливої інтелектуальної здатності, як уміння логічно мислити, що входять у число істотних передумов повноцінного формування пізнавальної сфери дитини, особливо важливих для дітей з відхиленнями в розумовому розвитку.

Дослідженню розумової діяльності в розумово відсталих дітей присвячені роботи Т.В. Єгорової, В.І. Лубовського, Н.О. Менчинської і ін. Ці автори на підставі проведених ними експериментальних досліджень відзначають недостатній розвиток у дітей даної категорії основних розумових операцій, їхню велику продуктивність на предметно-